

RAPPORT

Enkät om kommunernas arbete mot undernäring hos äldre

Innehåll

Bakgrund och genomförande.....	2
Del 1 – Mätning och identifiering av undernäring hos äldre	3
Del 2 – Kostnader	4
Del 3 – Rutiner och samarbeten kring undernäring	5
Del 4 – Livsmedelsverkets riktlinjer	7
Del 5 – Socialstyrelsens kunskapsstöd	8
Del 6 – Utmaningar och goda exempel.....	8

Bakgrund och genomförande

Om Nollvisionen för undernäring hos äldre

Nollvisionen för undernäring hos äldre (framöver benämnt "Nollvisionen") är ett initiativ där privata företag, akademi, myndigheter, kommuner och ideella organisationer arbetar tillsammans för att åstadkomma en systemförändring som ska få bort undernäringen hos äldre. Satsningen leds av Livsmedelsakademin och finansieras av Vinnova.

Om kommunenkäten

En svårighet i arbetet med Nollvisionen är att det saknas nationell statistik och information om omfattningen av undernäring hos äldre att utgå ifrån. Vi har också sett ett behov av att ta reda på hur kommunerna arbetar med frågan och vilka utmaningar de har. Under våren 2022 utformade vi därför en kommunenkät med syfte att ta reda på hur stort problemet är och hur arbetet mot undernäring fungerar i hela landet.

Tillvägagångssätt

Enkäten skickades ut till alla Sveriges 290 kommuner via registratorn (kommunernas kontaktmail), riktad till personer med övergripande insyn i mat och måltid inom omsorgen och hemtjänsten, till exempel avdelningschef för äldreomsorgen eller måltidschef. Förfrågan skickades ut första gången 3 juni 2022, följt av en påminnelse 20 juni. Deadline för svar sattes till 23 juni, men några eftersläntrande svar togs emot även efter sommaren.

Respondenter

Vi har tagit emot 146 svar från 143 kommuner, vilket innebär att vi fått svar från 49,3 % av Sveriges kommuner, från Gällivare i norr till Trelleborg i söder. Denna svarsfrekvens är tillräcklig för att resultaten ska kunna ge en fingervisning om det nationella läget.

Ett par kommuner har skickat in flera svar och dessa har alla tagits med i slutresultatet. Några av svaren har sammanställts av flera personer tillsammans. Respondenterna har angett följande titlar:

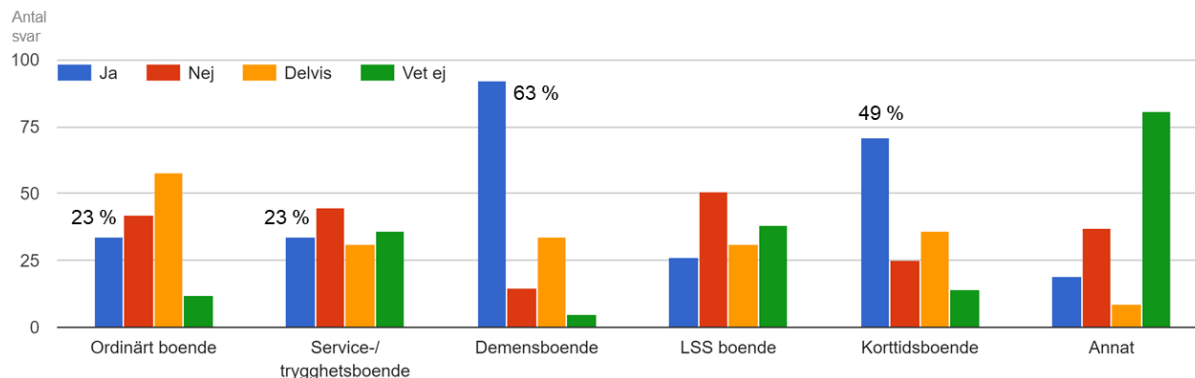
- 61 chefer
- 60 MAS/sjuksköterskor
- 25 dietister
- 13 jobbar inom kost/måltid
- 11 verksamhets-/måltidsutvecklare
- 3 respondenter har inte angett någon titel

Rapportens struktur

Enkäten var indelad i sex delar och resultatet redovisas fråga för fråga, med diagram där det är relevant. Analys och kommentarer är gjorda av Nollvisionen.

Del 1 – Mätning och identifiering av undernäring hos äldre

Har ni statistik på hur stor andel äldre, inom respektive boende i er kommun, som är undernärda eller i riskzonen för undernäring?

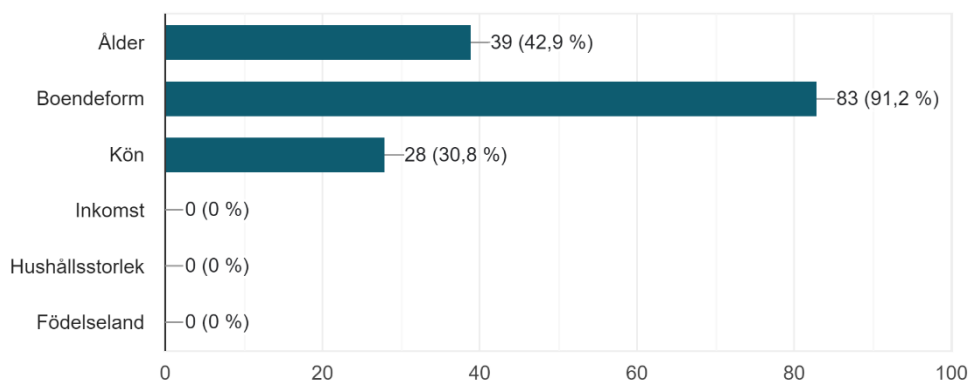

Merparten av kommunerna vet hur stor andel av de boende på demensboende och korttidsboende som är undernärda eller riskerar att bli. Däremot är det endast 23 % som har motsvarande statistik för ordinärt boende och service-/trygghetsboende. De som har statistik använder oftast Senior Alert (86 %), Vikt/-nedgång (73 %), MNR (60 %) och/eller BMI (47 %).

Det finns alltså inte någon heltäckande statistik över hur många undernärda äldre det finns totalt i Sverige. Även om de flesta som fångas upp av den kommunala omsorgen blir riskbedömda, så är det få som arbetar förebyggande och med tidig identifiering för att bibehålla hälsa och förmågor, och stärka livskvaliteten. Nollvisionen arbetar för att utveckla möjligheterna att tidigt identifiera personer i riskzonen, så att färre blir undernärda och kostnaderna för effekter och behandling minimeras.

Om ni mäter förekomsten av risk för undernäring, har ni statistiken uppdelad utifrån någon/några av dessa demografiska variabler?

91 svar

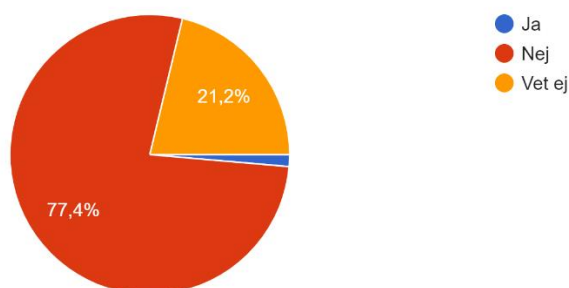
Den statistik som finns i kommunerna går sällan att analysera ur ett jämställdhetsperspektiv, eftersom demografiska variabler utöver boendeform inte finns i underlaget. Vi vet utifrån en individuell enkät mot äldre om behov och önskemål kring mat

och måltid, som Nollvisionen för undernäring hos äldre gjort, att skillnaderna i t.ex. livskvalitet och aptit är stora mellan olika demografiska grupper. Här ser vi alltså att det finns behov av utveckling. Rapporten från den individuella enkäten kommer att publiceras på www.nollundernaring.se/publikationer/ under hösten 2022.

Del 2 – Kostnader

Vet ni hur stora kostnader undernäring hos äldre ger upphov till i er kommun?

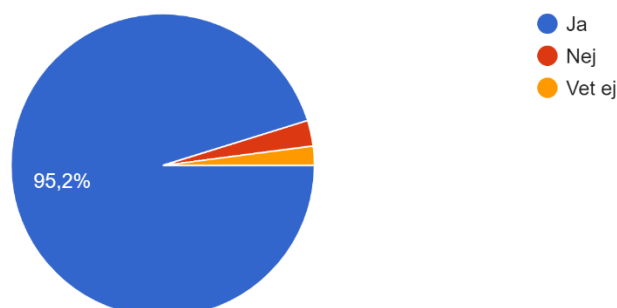
146 svar

Endast 2 kommuner (1,4 %) vet hur mycket kostnader undernäring hos äldre ger upphov till. Det som beräknas i dessa kommuner är näringsdrycker, "snackisar" och näringspulver. Ingen anger att de räknar på kostnaderna för t.ex. längre och större omsorgsbehov, längre sjukhusvistelser, fler fallskador, oläkta sår, och andra problem som skulle kunna förebyggas genom god nutritionsstatus. Nollvisionen har ett pilotprojekt igång som syftar till att skapa enkla utvärderingsmetoder och kostnadsschabloner för att bättre kunna utvärdera förebyggande insatser och göra kostnadsjämförelser. Resultaten presenteras på <http://www.nollundernaring.se/publikationer/> så snart de är klara.

Arbetar ni med förebyggande insatser mot undernäring i er kommun?

146 svar

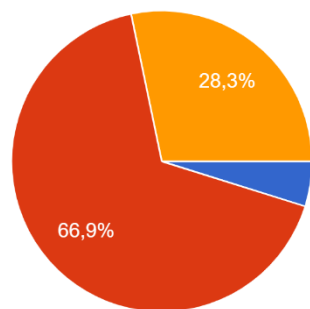

Nästan alla kommuner (95,2 %) arbetar med förebyggande insatser mot undernäring. Vilka rutiner kommunerna har varierar, men riskbedömningar är vanligt och många använder sig av Senior Alert eller MNA.

I utredningen för en ny Äldreomsorgslag ([SOU 2022:41](#)) ligger stort fokus på förebyggande och rehabiliterande insatser, eftersom det är den samhällsekonomiskt bästa möjligheten att bibehålla en god äldreomsorg till en ökande andel äldre. Om lagen går igenom kommer alltså det förebyggande och rehabiliterande arbetet att bli allt viktigare framöver.

Vet ni hur mycket de förebyggande insatserna mot undernäring kostar?

145 svar

● Ja
● Nej
● Vet ej

"Att inte identifiera personer i riskzon i tid är det dyraste"

"...med ett uteblivet fall är hela verksamheten finansierad"

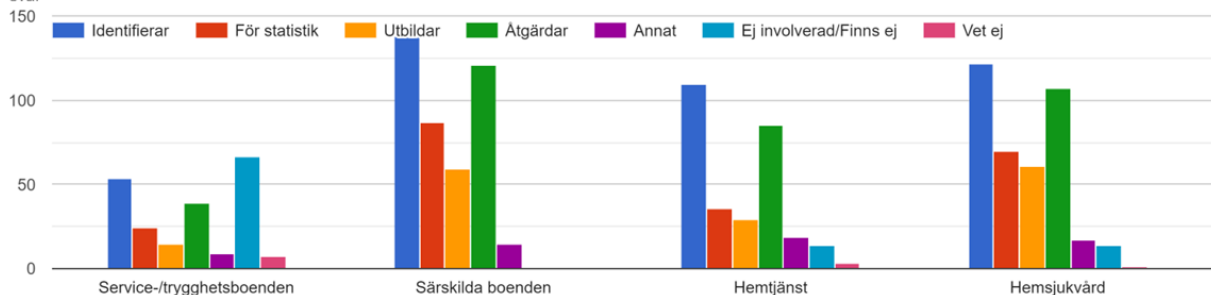
Bara 7 kommuner (5 %) vet hur mycket de förebyggande insatserna mot undernäring kostar. Trots det har 52 kommuner ändå gett exempel på vilka insatser som kostar, vilket i fallande ordning är: personal/tid, näringsdryck/-tillskott, mat/måltid/livsmedel och utbildning. Många av kommentarerna indikerar att de vet/anser att ett förebyggande arbetssätt är kostnadseffektivt.

Del 3 – Rutiner och samarbeten kring undernäring

Vi börjar med vilka verksamheter inom kommunerna som är involverade i arbetet.

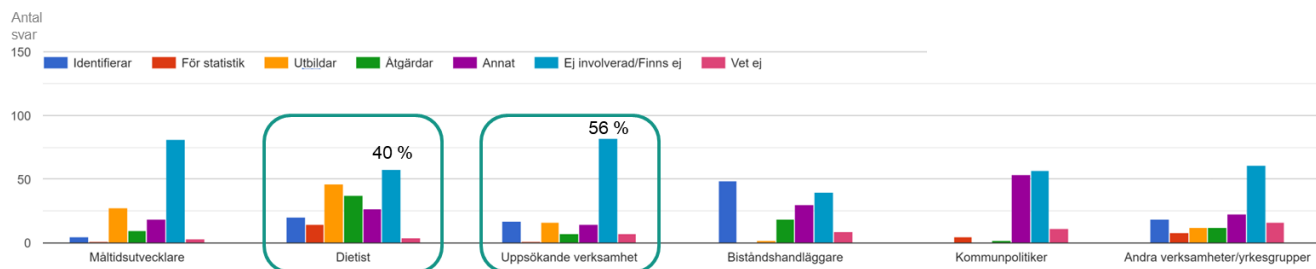
På vilket sätt är olika kommunala verksamheter och yrkesgrupper involverade i arbetet för minskad undernäring hos äldre?

Antal
svar

Inom kommunerna är personalen på de kommunala boendena, inom hemtjänsten och hemsjukvården är oftast de som identifierar och åtgärdar undernäring hos äldre.

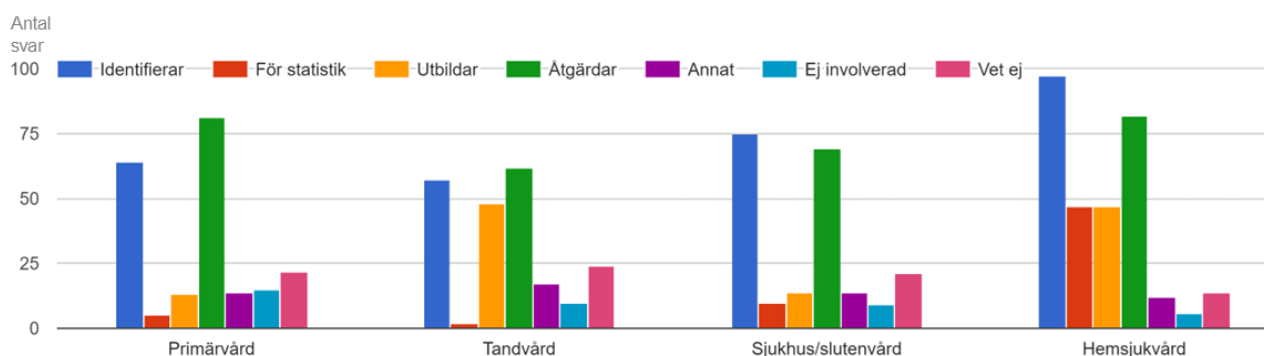
På vilket sätt är olika kommunala verksamheter och yrkesgrupper involverade i arbetet för minskad undernäring hos äldre?

Däremot är det många kommuner som saknar uppsökande verksamhet och dietister i arbetet för minskad undernäring hos äldre. I hela 40 % av kommunerna är ingen kommunal dietist involverad i arbetet mot undernäring hos äldre, och mer än hälften (56 %) av kommunerna har ingen uppsökande verksamhet som arbetar förebyggande mot undernäring hos äldre. Att uppsökande verksamhet saknas i många kommuner innebär att undernärda i ordinärt boende antagligen inte identifieras förrän de har ett så omfattande omsorgsbehov att de har behov av hemtjänst eller flyttar in på ett kommunalt boende.

De kommuner som saknar dietist står dessutom utan den kompetens som behövs vid undernäring som är sjukdomsrelaterad. I utredningen för den nya äldreomsorgslagen anges att "2021 hade 18 procent av kommunerna dietister anställda"¹. Detta är en viktig brist att komma tillrätta med, som tyvärr inte förbättras i det nuvarande förslaget till ny Äldreomsorgslag, vilket Nollvisionen kommer att påpeka i sitt remissvar.

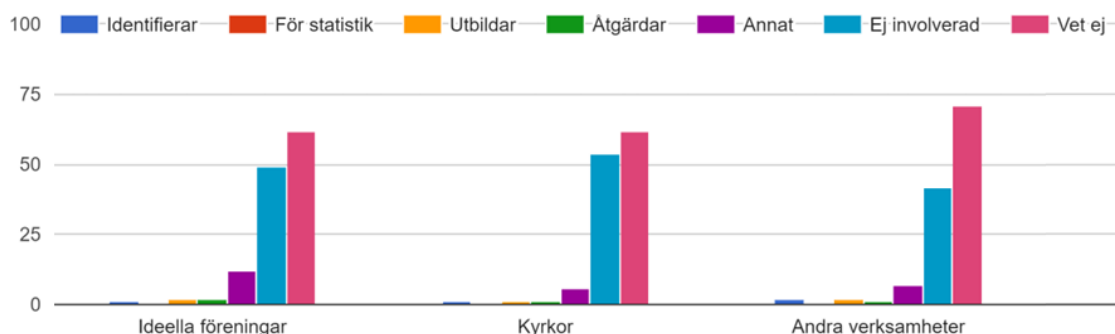
Vilka externa samarbeten har kommunen i arbetet mot undernäring?

När det gäller **externa** samarbetspartner till kommunerna så är sjukvården ofta delaktiga i att identifiera och åtgärda undernäring hos äldre. Även primärvården och tandvården är involverade i många kommuner.

¹ SOU 2022:41, Nästa steg – Ökad kvalitet och jämlikhet i vård och omsorg för äldre personer, s 202

Vilka externa samarbeten har kommunen i arbetet mot undernäring?

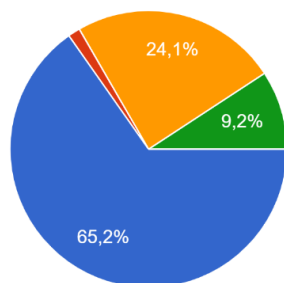

Däremot är det nästan inga kommuner som tar hjälp av verksamheter utanför de kommunala och regionala organisationerna i arbetet. Här ser vi en outnyttjad potential som skulle kunna stötta upp med generella insatser, som t.ex. att informera om vad som är bra mat för äldre, erbjuda social samvaro kring måltid, eller hjälpa till med tidig identifiering.

Del 4 – Livsmedelsverkets riktlinjer

Använder ni Livsmedelsverkets "Nationella riktlinjer för måltider i äldreomsorgen" i er verksamhet?

141 svar

● Ja
● Nej
● Delvis
● Vet ej

"Tydliggör vikten av samarbete och vikten av ett helhetsperspektiv på individnivå"

"Mycket bra riktlinje. Enkel att läsa och den tar upp flera aspekter ffa individens behov"

Livsmedelsverkets riktlinjer används flitigt i kommunerna. De ligger ofta till grund för rutiner och arbetssätt, samt används som stöd, för inspiration och som uppslagsverk vid osäkerhet. De används mest av kostchefer och kökspersonal, men även många sjuksköterskor och personal på kommunala boenden har nytta av dem.

Förslagen till hur Livsmedelsverket skulle kunna erbjuda ett ännu bättre stöd till kommunerna anger framför allt dessa områden:

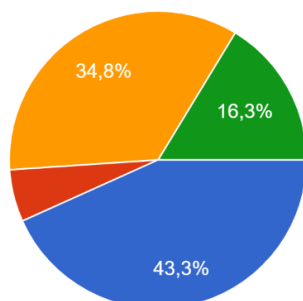
- Mer utbildningsmaterial
- Information/utbildning om kost för äldre till allmänheten
- Goda exempel på samarbeten mellan kostenheten och omsorgen
- Checklistor och handfasta tips till omsorgspersonalen
- Studier på kostnaden för undernäring kontra nutritionsbehandling
- Synliggöra samarbetet med Socialstyrelsen

Alla förslag är överlämnade till Livsmedelsverket i anonymiserad form.

Del 5 – Socialstyrelsens kunskapsstöd

Använder ni Socialstyrelsens kunskapsstöd "Att förebygga och behandla undernäring - Kunskapsstöd i hälso- och sjukvård och socialtjänst" i er verksamhet?

141 svar

● Ja
● Nej
● Delvis
● Vet ej

"Det ger tyngd till området att det finns föreskrifter och kunskapsstöd. viktigt att utgå från evidens vilket detta gör."

De flesta kommunerna använder även Socialstyrelsens kunskapsstöd. Kunskapsstödet ger stöd och vägledning, och ligger ofta till grund för rutiner och utbildning. Det används mest av sjuksköterskor och dietister, men även personal på kommunala boenden och i hemtjänsten har nytta av det.

Förslagen till förbättringar rör sig mestadels inom dessa områden:

- Enklare, målgruppsanpassade utbildningar
- Använda lättare språk, då många inte behärskar så bra svenska
- Tydligare lyfta fram kosten som en viktig del av vården och omsorgen av de äldre
- Tydligare rutiner med arbetsfördelning
- Inkludera undernäring och andra nutritionsproblem i alla riktlinjer och stöd
- Integrera information och åtgärder i Senior alert
- Ökad synlighet i kommunerna och mot de äldre

Alla förslag är överlämnade till Socialstyrelsen i anonymiserad form.

Del 6 – Utmaningar och goda exempel

I denna del har respondenterna svarat med egna ord och materialet är därmed omfattande. Denna sammanställning presenterar de svar som är oftast förekommande. Det kompletta materialet arbetar Nollvisionen vidare med framöver.

På frågan om vilka **existerande strukturer, processer eller arbetssätt** som är de viktigaste i kommunerna för att motverka undernäring hos äldre, är samarbete över rollgränser och vårdgivargränser det allra vanligaste svaret. Ansvar är gemensamt och allas ansträngningar är betydelsefulla! Kontinuitet och kompetens är andra viktiga frågor, framför allt poängteras grundkompetens om mat och måltid hos undersköterskor. Även politikernas och chefernas kompetens och engagemang beskrivs som en viktig förutsättning för ett gott arbete mot undernäring hos äldre. Riskbedömning i Senior Alert används av många, och individanpassade måltider och en god måltidsmiljö är också viktiga verktyg.

När det gäller **utmaningar** i kommunerna är brist på kunskap, kompetens och resurser i form av tid, pengar och personal de vanligaste svaren. Svårigheter med samverkan och kommunikation, hög personalomsättning och svårt att rekrytera kompetent personal anges också som utmaningar. Brist på förståelse för undernäringens problematik inom organisationen och ledningen är också en utmaning i vissa kommuner.

I den nya Äldreomsorgslagen föreslås ett tydligare ansvar för samarbete, både inom kommunerna och mellan kommun och region. Utredningen föreslår även tydligare krav på vårdkompetens i ledningen och att undersköterska ska bli en skyddad yrkestitel. Om lagen går igenom innebär den alltså ett ökat krav på att de förutsättningar som anges som viktiga också ska finnas överallt, vilket troligtvis kan bidra till att höja lägstannivån i landet. Nollvisionen för undernäring hos äldre ser dock en risk för att mat och måltid inte får tillräckligt stort utrymme i förslaget, vilket vi kommer att fokusera på i vårt remissvar.

På frågan om **vilka strukturer, processer eller samarbeten kommunerna saknar** anges framför allt svårigheten att nå och hjälpa äldre i ordinärt boende. 32 % av kommunerna efterfrågar bättre tillgång till dietist, vilket tydligt visar att ett tydligare krav på dietistkompetens behövs i den nya äldreomsorgslagen. Tvärfunktionell samverkan och kommunikation mellan kommun och region, samt mellan olika avdelningar och ansvar behöver förbättras, och även det förebyggande arbetet kan utvecklas mer. Allt detta stöds av förslaget till ny äldreomsorgslag. Annat som anges som förbättringsmöjligheter är mer uppföljning och utvärdering av verksamheten, tydligare direktiv och mer utbildning.

Slutligen, det allra tydligaste svaret, visar att hela 97 % av respondenterna kanske eller gärna skulle ha nytta av ett nationellt nätverk kring undernäring hos äldre, för att utbyta idéer och erfarenheter med varandra. Detta har Nollvisionen tagit till sig och startat Nätverket Noll undernäring. Vill du också samarbeta med andra med visionen att utrota undernäring hos äldre så är du välkommen att gå med! Du hittar information och anmälningsskema på www.nollundernaring.se

Varmt välkommen!

Pernilla Fagerlin

Projektledare, Nollvisionen för undernäring hos äldre

pernilla.fagerlin@livsmedelsakademien.se